

В гостях у акад. Д. І. Яворницького

„Останній запорожець” — так звикли називати аматора й знавця запорізької старовини, сивоусого академіка археолога Дмитра Івановича Яворницького. Заслуги його перед українською історією — незліченні. Впродовж довгих десятиліть не було на території України, жадного розкопу, якого б він не очолював або, принаймні, не брав у ньому участі. Прекрасний дніпропетровський історично-археологічний музей — справа його рук, опис порогів з чудовими їх фотографіями належить його перу, а скільки він залишив наукових праць, без ознایомлення з якими неможливі дальші студії археології України.

(Влітку 1937 р. під час подорожі пароплавом з Києва до Херсону одна росіянка з Дніпропетровського розповідала, що старенький академік сидить вечорами на лавці біля воріт свого будинку і всі проходжії, знайомі чи незнайомі, вітаються з ним, скидаючи шапки. Ії це і дивувало і злостило, бо за що властиво? „За те, що Яворницький — слава України” — пояснила я. Того року мені не вдалося побувати в Дніпропетровському, пароплав стояв лише 1½ год.)

В 1939 р., на початку жовтня, я поверталася з Кавказу пароплавом до Теодосії, а звідти залізницею на Дніпропетровське. Іхати було тяжко: саме приєднували до Союзу західну Україну, і люди боялись лишитися поза домом, страшні черги утворювались за білетами, на які чекали по тижнях, а то й довше, вагони були набиті вщерть, про спання годі було й думати.

У Дніпропетровському треба було чекати цілісінський день — поїзд на Київ формувався десь коло 12-ої год. ночі. Надворі була злива, дощ лив просто за комір, ні парасоль ні кальші не допомагали, вода на вулицях стояла по кісточки. Готелі переповнені, нема де подітися. Пішла я до музею і була на той день єдиною відвідувачкою. Провела там кілька годин. Справд., чудовий музей: прекрасні козацькі жупани, зброя, списи, шаблі, предмети домашнього вжитку — усе це гарно оформлене, стенди зроблені з великою дбайливістю, з артистичним смаком.

Запитала про Дмитра Івановича. Виявилось, що в музею він уже не працював, мусів здати позиції молодшим. Хотілось його побачити, може востаннє, адже йому було вже 84 роки. Запитала про адресу. „Кожна дитина вам покаже”, — відповіли мені.

І справді, пройшла першу вулицю від музею, а там запитала першого зустрічного хлопчика і він охоче довів мене до самого будинку акад. Яворницького.

Гарний поверховий домок увесь у зелені, навпроти великий парк ім. Шевченка. Завагалась трохи перед тим, як натиснути дзвінок.

— Чи турбувати без особливої потреби стару людину, може саме відпочиває по обіді? Потім таки зважилась.

Відчинила двері мила круглолида усміхнена дівчина — Катря Чубрій, як я довідалася згодом. На питання, чи приймає Дмитро Іванович, чи може спить тепер, вона відповіла, що Д. І. ніколи не відпочиває по обіді. Поки Катря ходила доповісти моє прізвище, я розглянула навколо. Це була заасклена велика веранда, заставлена пальмами й іншими нецвітучими квітами. Всю протилежну стіну займала фреска: Тарас Бульба з синами на конях. Фреска була зроблена майстерно одним учнем проф. Мурашка в Києві.

Тимчасом Катря повернулася і, привітно усміхаючись, запросила до кабінету. На порозі стояв Дмитро Іванович. Сивий, як голуб, з волоссям, остриженим у кружок, довгими сивими вусами, у козацькому ватованому жупані до самих п'ят, підперезаному червоним поясом, він ніби живцем зійшов з картини Рєпіна „Запорожці” (він позував, справді, Рєпінові для писаря в цій картині, а київський генерал-губернатор Драгоміров — для козака, що береться за боки від реготу). У всій постаті, манерах Дмитра Івановича було щось таке зворушливо добряче, дитяче — навіть, старосвітське, що за кілька хвилин ми розмовляли, як давні приятелі.

Кабінет Д. І. теж був свого роду музеєм, там була шафка з образом сонця, вивезена з Єгипту, речі з Сирії, Ливану, де Д. І. подорожував замолоду, предмети кам'яного віку, знайдені в самому таки Дніпропетровському.

Коді ми так розмовляли здебільшого про подорожі, двері відхилились — в них просунулась жіноча сива голова і запитала: „Можна й мені?”. Це була дружина Дмитра Івановича, Серафима Дмитрівна. Значно молодша, десь років на 20—25, енергійна, розумна, але — каліка. Ледве пересуваючи опухлі ноги, Серафима Дмитрівна важко опустилась на фотель і, відповідаючи на мій спочутливий погляд, розповіла, як кілька років тому її покусав пес — припускали, що скажений, її впорснули сироватку проти скаженни, але аналіза показала, що пес був здоровий. Сироватка, впорснута без потреби, спричинила тяжку шкоду організмові: ноги майже перестали рухатися, ніяке лікування не допомагало і вона залишилась калікою.

Під час розмови, довідавшись, що я не спала вночі, старенькі захвилювались: „Але ми зараз покладаємо вас спати, у Дмитра Івановича в спальні є кушетка, а він ніколи не лягає вдень”. Поклали мене, прикрили ноги заячою шубкою. В домі була ідеальна тиша — на 5 кімнат двоє стареньких і поважний кіт, а весела дівчина Катря пішла вчитися до лікнепу. Все знервування попередніх днів уляглося, я заснула, як зарита, проспала 6 годин підряд, аж господарі стурбувались, чи я жива, і завели потиху радіо, щоб я прокинулась від музики. Ще поговорили трохи. Д. І. розповів про візиту у нього акад. Кримського з сином (власливо усиновленим внуком), про засідання Академії, коли то акад. Палладін, під наукою розумів лише свою галузь — біохемію. Д. І. образився за археологію і тихо сказав акад. Кримському: „А ми ж де?” — „Мовчи, — відказав Кримський, — нас нема, ми не існуємо”.

Вже був час інший на поїзд. Розпрощалася з любими господарями, які нагадували Філемона і Бавкі-

ду, спитала, що можу для них зробити. „Купіть нам у Києві панчіх, — просила С. Д., — бо у нас зовсім немає, гроші зараз вишлю”.

В Києві теж було нелегко з панчохами, але купуючи в різних крамницях по 1—2 пари, вдалось призбирати з 10 пар і послати пакунок до Дніпропетровського. Тішилися дуже і Серафима Дмитрівна, і дві її старенькі сестри, і Катря Чубрій. Листування у нас йшло дуже активно, всю зиму. Просили приїхати на 1 травня, коли я мала три дні відпустки. Але на поїзд не можна було дістати білета, а пароплав ішов 1½ дня. Не вийшло. Жалувала дуже, так сердечно писали старенькі, мов дядько й тітка.

В середині травня — дуже був він холодний у 1940 р. — Дмитро Іванович перестудився і тяжко захворів на запалення сечового пухиря. З теплом йому стало краще. Влітку я поїхала до Трускавця, газети доходили нерегулярно. Яке ж було моє горе, коли на чергове запитання про здоров'я Дмитра Івановича я дістала скорботний лист, облитий сльозами С. Д., де вона розповідала, що 5 серпня Дмитро Іванович тихо заснув навки. А вже від сторонніх людей, від очевидців, що були на похороні акад. Яворницького, знаю, що останньої кривди він знав уже мертвий.

Труну з тілом покійного з дому підвезли до му-

зею, його улюбленої дитини, але тупість співробітників, їх страх перед людиною, що не користала з ласки влади, були настільки великі, що вони замкнули двері і не впустили до музею для останнього прощання тіло його основоположника й творця. Дуже гірко це було присутнім друзям і шанувальникам покійного.

Академія Наук доручила Серафимі Дмитрівні систематизувати листування покійного академіка, призначивши на це рік часу. С. Д. писала, що сльози заливають їй очі, коли, переріхтуючи листи (а їх було щось коло 8 тисяч), вона бачить, як високо цінили й шанували Дмитра Івановича великі письменники і вчені і порівнює, як утруднювали йому життя і припинювали його значення останнім часом.

Дивувалась, що тепер (1941 р.) її статтю про покійного Д. І. охоче вмістили в дніпропетровській „Зорі”, навіть заплатили 300 крб., а кілька років тому від Д. І. не хотіли брати жадного рядка у пресу.

Минулого 1942 р., довідавшись, що один інженер їде до Дніпропетровського, я передала йому листа до С. Д. Яворницької, бажаючи знати, як їй живеться. Повернувшись до Львова, інженер С. розповів, що С. Д. живе не в своєму будинку, а в одній кімнатці з двома сестрами, дуже бідує. У 1943 р. С. Д. пішла за дорогим її серцю чоловіком, вірною подругою і помічницею якого вона була все життя. Вічна пам'ять шляхетним серцям!

Є. О.